

» Fotomuntatge a partir d'una foto de l'exposició sobre Vicens i Vives.

JUNT PUJADÓ

Vicens i Vives 100 anys

ENRIC PUJOL
JOAQUIM NADAL
CARLES GORINI

Jaume Vicens i Vives (Girona, 1910 – Lió, 1960) estarà d'actualitat al llarg d'aquest any per la commemoració del centenari del seu naixement i serà recordat amb exposicions i la reedició d'alguns dels seus llibres. En aquest dossier Enric Pujol revisa la vigència del pensament de l'historiador gironí i en fa una anàlisi crítica. Joaquim Nadal repassa la seva vinculació gironina i finalment Carles Gorini s'endinsa a la biblioteca que la família va cedir a la UdG.

>> 2010: Any Vicens i Vives.

Un retrat de maduresa

La importància de Jaume Vicens i Vives (Girona, 1910 – Lió, 1960) va molt més enllà de la seva dimensió d'historiador *stricto sensu*. Va ser la complexitat de la seva figura intel·lectual (una combinació d'historiador, editor, catedràtic universitari, acadèmic i polític) la que va possibilitar que no tan sols tingués deixebles universitaris, sinó que també tingués admiradors i seguidors entre les elits empresarials, intel·lectuals i polítiques del país, en els difícils moments de la dictadura franquista. La consagració professional i acadèmica i el reconeixement públic li arribaren els darrers anys de vida, durant la dècada dels cinquanta, quan el seu pensament assolí la plena maduresa després d'haver evolucionat molt al llarg del temps, fruit de les convulsions històriques que li tocà viure.

ENRIC PUJOL > TEXT

De la trajectòria intel·lectual del Vicens d'abans de la Guerra Civil ens arriba la imatge d'un brillant estudiant universitari que féu una excel·lent tesi doctoral, *Ferran II i la ciutat de Barcelona* (1936), i que es convertí en l'impulsor del Seminari d'Història de Catalunya en la prestigiosa Universitat de Barcelona. Malgrat que en aquells moments estava molt influït per Antonio de la Torre (un professor marcadament espanyolista que, posteriorment, féu costat als militars insurrectes i al franquisme), el Vicens jove era, com va explicar Josep Clara a «Dos articles de Vicens i Vives» (*Revista de Girona* núm. 91, 1980), una persona catalanista i d'esquerres, amb un caient socialitzant.

El camí cap a la maduresa

Amb la guerra, va ser mobilitzat (el 1937), però no va anar al front. Arran del triomf franquista, decidí no marxar cap a l'exili

i va haver d'afrontar una depuració (que fou merament administrativa) per haver format part del bàndol republicà. Els seus contactes amb De la Torre i amb altres adictes al règim dictatorial li permeteren fer el que J. M. Muñoz, a *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual* (Ed. 62, Barcelona, 1977), ha qualificat d'«acostament als ocupants». Durant els primers anys de la postguerra realitzà diferents feines editorials (fins al punt de muntar, el 1942, l'Editorial Teide, amb el seu cunyat Frederic Rahola) i va publicar diferents llibres, entre els quals destaquen *Política del rey católico en Cataluña* (1940) i *Historia de los remensas (siglo xv)*, redactada entre 1940 i 1944, aprofitant la recerca feta abans de la guerra. Algunes obres seves d'aquest període responien plenament a la ideologia imperant aleshores, com *España. Geopolítica del Estado y del Imperio* (1940). Ara ens seria difícil destriar què hi havia de convicció i què d'adaptació a les circumstàncies en la seva

>> Mapa dibuixat per Jaume Vicens.

Va decidir no marxar cap a l'exili i va haver d'afrontar una depuració merament administrativa

trajectòria d'aquells anys si no fos perquè l'esmentat Muñoz ha reportat els articles que Vicens va escriure sota el pseudònim de Lorenzo Guillén a *Destino*, a principi de la dècada dels quaranta, on feia l'elogi de la política exterior de l'Alemanya nazi i del règim feixista italià. Si més no en aquells moments, Vicens apostava clarament a favor de les forces de l'Eix en el conflicte mundial que s'havia desfermat.

El triomf dels aliats i el final de la Segona Guerra Mundial, el 1945, van marcar un altre punt d'inflexió en el seu pensament. S'iniciava l'evolució que l'havia de dur a la seva formulació madura, caracteritzada per intentar acostar Catalunya i l'Estat espanyol a les democràcies occidentals sorgides de les cendres de la conflagració mundial. Això coincidiria amb el seu accés a la càtedra universitària (primer el 1947, per la Universitat de Saragossa, i l'any següent –per nova oposició– per la Universitat de Barcelona), en l'obtenció de la qual li fou molt útil la seva amistat amb Antonio de la Torre, per més que no fou una cosa gens fàcil aconseguir-la. Ja abans, però, va fer un acostament cap a sectors de la resistència cultural antifranquista i també cap a sec-

tors més reformistes del mateix règim dictatorial (significativament amb el grup de joves historiadors de l'Opus Dei vinculats a la revista *Arbor*).

El Vicens dels anys cinquanta, doncs, era ja una persona compromesa amb la represa cultural (i nacional) catalana, però que tenia també certes complicitats amb gent del mateix règim. I aquesta era una posició molt interessant en aquells moments, ja que sectors importants de la mateixa resistència cultural antifranquista (especialment l'Institut d'Estudis Catalans, que era el gran referent d'aquest bloc) cercaven també de menar una política possibilista d'obtenció de conquestes concretes, en veure que el triomf aliat no havia comportat l'enderrocament del règim dictatorial i que hi hauria franquisme per molts anys. Aquesta política, que alguns estudiosos han qualificat de «possibilisme digne», és la que possibilita, precisament, la represa cultural catalana de l'època. L'entrada de Vicens al món acadèmic, però, la va fer primer, el 1956, per l'Acadèmia de Bones Lletres, i no fou fins dos anys més tard, el 1958, que fou nomenat membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

>> *A la dispesa de la Gran Via el 1930. D'esquerra a dreta: Josep M. Llach, metge, pare del cantant Lluís Llach; Alfons Sánchez, mestre nacional; Josep Garriga, metge; Santiago Sobrequés, historiador i Jaume Vicens.*

Als anys quaranta, i sota el pseudònim de Lorenzo Guillén, feia a *Destino* l'elogi de la política exterior de l'Alemanya nazi i del règim feixista italià

ARXIU FAMILIAR JAUME VICENS I VIVES

>> *En ple Atlàntic, el primer de setembre de 1934. D'esquerra a dreta: Jaume Vicens, Santiago Sobrequés, Guillem Díaz-Plaja i Eduard Valentí i Fiol.*

ARXIU FAMILIAR JAUME VICENS I VIVES

El seu projecte polític

A l'hora d'analitzar el pensament madur de Vicens, que es configurarà al llarg de la dècada dels cinquanta, pot ser molt aclaridor realitzar una comparació entre les dues edicions que es van fer del seu llibre més famós, *Notícia de Catalunya* (l'una del 1954 i l'altra del 1960), ja que els importants canvis de la segona respecte a la primera ens permeten seguir amb força minuciositat l'evolució del seu pensament.

Abans d'entrar en detalls, cal constatar el gran impacte que produí l'obra ja en la seva primera aparició. El gran públic va conèixer Vicens per aquest assaig històric i psicologista del passat català, fet que el converteix en l'obra més emblemàtica de tota la seva producció, i també en la d'intencionalitat més clarament política. Precisament el seu editor, Josep Vergés, va remarcar anys després, en una entrevista a *L'Avenç* (núm. 83, juny 1985), el caire polític del text, i va explicar que volien titular-lo *Nosaltres els catalans*, però que per por de la censura van canviar-ne el títol, a proposta de Josep Pla.

Les modificacions introduïdes en la segona edició foren molt importants. Només cal assenyalar que de les 226 pàgines una vuitantena eren de nova incorporació (xifra que significa gairebé un quaranta per cent de text absolutament nou). Hi afegí

tres capítols sencers: «Església i clerecia», «L'actitud hispànica» i «Els catalans i el Minotaure». També va incloure-hi dos apartats nous: «Els obrers en el món feinejant de Catalunya» i «El nus del problema». I, així mateix, va ampliar i va modificar altres parts (sobretot el pròleg i els capítols 2 i 3).

A què responien, però, aquestes incorporacions i modificacions? D'entrada, hi havia un bloc de canvis que afectaven bàsicament la part de síntesi històrica que indubtablement tenia l'obra i que, pel temps transcorregut i per la reflexió historiogràfica feta pel mateix Vicens, exigien un major desenvolupament o un judici més ponderat. Aquest podria ser el cas dels elements que hi va incorporar procedents de la seva síntesi històrica del segle XIX, *Industrials i polítics* (1958). Però un altre bloc de canvis responien clarament al caire d'intervenció política que el llibre tenia. Era l'exposició pública d'un programa regenerador, que en ocasions es feia ben explícit. Així, en la crítica que feia a la historiografia catalana anterior, que qualificava despectivament de *romàntica*, retreia als historiadors (i per extensió, al conjunt catalanisme polític) l'actitud de menyspreu envers l'Estat i de crítica sistemàtica «sense intentar una tasca d'infiltració pregona en els seus llocs de comandament» (p. 72).

Ell va intentar, doncs, fer això, dur endavant aquesta «infiltració». I per fer-ho va cercar aliats, tant entre l'oposició democràtica com dins el mateix règim, on disposà de l'ajut de figures de pes com Florentino Pérez Embid o Rafael Calvo Serer, o el ja esmentat grup de joves de l'Opus Dei. D'aquí la indefinició de la seva proposta política, ja que volia aplegar al voltant del seu lideratge sectors polítics molt diferents. Així, no ha de sobtar que un seu amic i col·laborador, Josep Pla, arribés a escriure d'ell que «ningú no sabia si era de l'Opus, si era socialista, si era capitalista o si era simplement un ésser ambiciós».

El que sí que era ben clar era el grup social que segons ell havia de liderar aquest procés de modernització: els sectors més desperts de l'empresariat català, els quals havien de reprendre la política duta a terme pels seus predecessors de principi del segle XX (la famosa generació de 1901, definida pel mateix Vicens). Especialment

Una de les idees de Vicens que cal impugnar és la impossibilitat i inviabilitat d'un plantejament polític de caire sobiranista o independentista

>> *Jaume Vicens i Vives amb Josep Pla.*

important havia de ser el jove empresariat barceloní. Per formar-lo i per orientar-lo organitzà cenacles que foren decisius en la configuració d'una nova classe empresarial (el Club Comodín i, posteriorment, el Círculo de Economía), i orientà també el nucli principal de la seva producció historiogràfica envers aquest objectiu. De fet, en aquesta mateixa orientació, arribà a constituir un grup de gent que havia de funcionar com el que avui anomenaríem un *grup de pressió*, basat en un nucli dur de persones, entre les quals destacaven Josep Pla, Josep Tarradellas, Manuel Ortíz i Joan Sardà.

Contactes amb l'oposició

En el moment de l'aparició de la primera edició de *Notícia*, el 1954, els vincles que Vicens tenia amb l'oposició antifranquista no eren gaire amplis. Fins i tot els contactes amb el «nucli dur» que acabem de definir encara no eren prou travats, ja que no va conèixer personalment Tarradellas fins al 1955.

Aquest desconeixement inicial, però, serví precisament d'estímul a la discussió del llibre en els cenacles de la resistència cultural. La segona edició del llibre fou, per tant, una obra discutida col·lectivament, fet que explica alguns dels importants canvis introduïts. Així, una d'aquestes modificacions fou la incorporació a l'obra d'una brillant i encomiàstica síntesi històrica sobre la trajectòria de l'Església catalana, centra-

da en l'aportació del nucli montserratí, el més compromès aleshores amb una visió crítica del franquisme. Un altre dels grans canvis va ser la inclusió d'un nou apartat dedicat al món obrer, un sector social que aleshores ja començava també a despuntar en el si de l'oposició i que no havia tingut cap apartat dedicat en la primera versió. Més enllà de la incorporació dels sectors que volia implicar en el seu projecte, calia refermar, en aquesta segona i definitiva edició, l'orientació del seu projecte polític. Per això escriví l'apartat «Les cordes de la lira» i tot un capítol dedicat a la difícil articulació de Catalunya amb Espanya: «Els catalans i el Minotaure».

En el paràgraf final de «Les cordes de la lira» exposa nítidament el seu objectiu polític últim: «Castella i Catalunya continuen essent els pols i les pilastres de l'esdevenidor de les Espanyes. Les contradiccions entre la història, la mentalitat, els horitzons i el ritme de vida llur són essencials en el joc de la comunitat; sense elles no existiríem, ni castellans ni catalans. I així, veient que el joc de la catalanitat és inseparable de l'intervencionisme hispànic, són molts els qui ens preguntem si ja no és hora que Catalunya tingui la plena responsabilitat d'organitzar la seva o les seves parcel·les d'Espanya i de plantejar amb Castella un programa comú per a tots els pobles peninsulars» (p. 167).

>> *L'Espanya dels Reis Catòlics dibuixada per Jaume Vicens.*

Josep Pla (parlant de Vives): «Ningú no sabia si era de l'Opus, si era socialista, si era capitalista o si era simplement un ésser ambiciós»

A «Els catalans i el Minotaure», Vicens defineix la figura del minotaure com un símbol del poder, de l'Estat. I afirma la impossibilitat històrica del poble català a l'hora de relacionar-s'hi. Vicens critica sobretot la renúncia a una intervenció decidida dins l'Estat espanyol (l'única via possible, segons ell), però ni tan sols planteja la possibilitat de crear un Estat propi (idea que descarta per inassolible).

Els canvis introduïts a la segona edició revelen que fins i tot la formulació ideològica i política del Vicens «madur» es trobava en mutació constant. Es tracta d'un projecte no tancat. La seva mort el 1960, als cinquanta anys, en plena eferescència vital i

>> *Vicens i Vives a Sardenya, el 1957.*

ARXIU FAMILIAR JUME VICENS I VIVES

intel·lectual, encara fa més palès aquest fet. No sabem com hauria evolucionat davant dels grans canvis de la dècada dels seixanta ni com s'hauria posicionat en el procés de derogació franquista. En tot cas, com a historiadors només podem evidenciar aquesta mutació constant del seu pensament.

Una revisió crítica

Davant d'aquesta transformació contínua, hem de concloure que en la seva proposta política hi ha punts fonamentals que no tenen un caràcter permanent i que ara hem de veure necessàriament des d'una perspectiva crítica. Evidentment n'hi ha d'altres que no, que mantenen una plena validesa. Aquests darrers són els més recordats habitualment i són objecte d'un ús constant. Pel que fa als exposats en la *Notícia*, a títol merament d'exemple, podem esmentar, d'entrada, el mateix lema que presideix l'obra: «Conèixer-nos». O bé punts com aquests: la idea de Catalunya com a passadís i com a producte de mestissatge; la importància de superar una història centrada només en els grans esdeveniments (per tal de no negligir la continuïtat de la vida social col·lectiva); l'origen pagès dels catalans i la íntima relació camp-ciutat en la contemporaneïtat; la transcendència de la lluita remença; la capitalització i industrialització malgrat les limitacions dels recursos naturals; la importància d'una tradició política pròpia, el pactisme; la necessitat de comparar el nostre desenvolupament històric amb l'europeu; la defensa de la immigració, etc.

La major part de les idees exposades són acceptades per una majoria molt significativa d'historiadors i d'intel·lectuals actuals. N'hi ha d'altres, però, també molt importants, que avui hem de considerar críticament, sobretot perquè aquest exercici crític envers l'obra vicensiana de maduresa no ha estat gaire habitual. Ha pesat excessivament la imatge d'un Vicens com a precursor de l'autonomisme dels anys vuitanta, una construcció pòstuma feta amb una intencionalitat política molt clara. En canvi, diferents historiadors (Josep Termes, Albert Balcells, Eva Serra, Antoni Simon i altres) han fet aportacions substantives per superar en l'àmbit historiogràfic el que podríem denominar *paradigma vicensià*. Però pel que fa a les propostes més explícitament polítiques i ideològiques, això encara està per

Ha pesat excessivament la imatge d'un Vicens precursor de l'autonomisme

>> **Jaume Vicens a la cala Montjoi de Roses amb el cap Norfeu al fons.**

fer. Ara i aquí només podem apuntar alguns punts que, a títol personal, penso que hauríem de revisar.

D'entrada, s'ha de qüestionar la pretesa neutralitat, embolicada de suposada científicitat, dels seus plantejaments globals, ja que avui és palesa la vinculació de les seves propostes (àdhuc les historiogràfiques) a un projecte polític i ideològic determinat.

Cal també no fer un trencament tan taxatiu (com feia ell) amb la tradició cultural i política anterior. Precisament ara més que mai cal que l'estudiem i la recuperem per a les generacions actuals, òbviament des d'una perspectiva crítica, però també respectuosa.

Una altra idea que cal impugnar és la impossibilitat i inviabilitat d'un plantejament polític de caire sobiranista o independentista, que ell nega de manera categòrica, fins i tot com a objectiu de llarg termini.

I finalment, cal que diguem clarament si de debò pensem que la dialèctica que regula l'evolució i la realitat històrica de Catalunya s'explica per la confrontació entre seny i rauxa. En el seu moment aquest ja fou un dels aspectes més criticats, i avui el descrèdit de les explicacions de caire psicologista del tarannà dels pobles és total. Creure una

cosa així ens distrauria de cercar constants de major solidesa històrica, i més quan altres historiadors contemporanis n'han assenyalat algunes que avui prenen una especial vigència. Vegeu, si no, aquesta disjuntiva apuntada per Ferran Soldevila en la seva *Història de Catalunya*: «Catalunya debatent-se en el dilema: o separar-se d'Espanya o dirigir Espanya» (vol II, p. 356, 1a ed.).

Més enllà de les crítiques que se li puguin fer, però, Vicens resta com una figura de referència indiscutible d'una dècada decisiva (la dels cinquanta) que fou emprada durant les dues o tres dècades posteriors com a bandera i símbol de renovació en el procés de liquidació franquista i de recuperació de l'autogovern. I naturalment resta també la seva condició de clàssic de la historiografia catalana del segle XX, en un nivell similar al de l'altre gran clàssic del segle: Ferran Soldevila. La fusió dels lemes rectors de les obres d'aquestes dues grans figures intel·lectuals del segle XX ens dóna la pauta que convindria que seguíssim les generacions actuals: «Conèixer-nos, per fer de Catalunya un poble normal»

Enric Pujol és historiador.

¿De debò pensem que la dialèctica que regula l'evolució i la realitat històrica de Catalunya s'explica per la confrontació entre seny i rauxa?